

LOSONCZY GYÖRGY:
AZ 1848-AS HONVÉDSEREG EGÉSZSÉGÜGYI SZOLGÁLATÁNAK
KÜZDELME A KOLERAJÁRVÁNY ELLEN¹

Digitalizálták a Magyar Tudománytörténeti Intézet és a Semmelweis Orvostörténeti
Múzeum, Könyvtár és Levéltár munkatársai, Gazda István vezetésével
Közreműködött: Kapronczay Károly és Szállási Árpád

Az 1848–49-es magyar szabadságharc forradalmi honvédseregének egészségügye és ezen belül a járványvédelme, a vezető szervek intézkedései, a hozott rendszabályok, a járványok folyamata és lezajlása csak akkor érthető meg, ha mindezeket beleállítjuk abba a keretbe, amelyet – a társadalmi fejlettség fokától függő – tudományok fejlettségi színvonala határoz meg. A szabadságharc évei arra a korszakra esnek, amikor az orvostudomány nagy alakjai – Pasteur, Koch Róbert stb. – még nem fedezték fel a fertőző betegségek kórokozóit. Nem voltak tehát tudományos magyarázatok az egyes fertőző betegségek keletkezésére és terjedésére vonatkozóan. Világos, hogy még kevésbé volt lehetséges az ellenük való racionális küzdelem – a mai értelemben vett járványvédelem – rendszabályainak a kidolgozása.

Általános jellemzőképpen néhány mozaikon keresztül bemutatjuk az akkori idők közegészségügyi viszonyait. csatornázás nemhogy a nagyobb városokban, de még a fővárosban sem létezett. vízvezeték csak néhány magánháztartásban volt. Budapesten kiterjedten használták ivásra is a Duna vizét, minden előzetes szűrés vagy tisztítás nélkül. A budai mészárosok pl. a hús tisztítását, amely eladásra a város belsejébe került, a Duna partján végezték a Duna vizével. A szemeteltakarítás ismeretlen fogalom volt. Aktív járványvédelem a szó mai értelmében egyedül a himlőoltás formájában létezett, azonban az sem úgy, mint ma, szervezeten és rendszeresen, mindenkire kiterjedően. A fertőző betegségek mibenlétét illetőleg éppen a kórokozók ismeretének hiányában a legellentmondóbb vélemények uralkodtak. Jellemző pl., hogy az 1848 kora tavaszán jelentkező kolera elhárítására a karantén és izoláló intézkedéseket legtöbbször feleslegesnek tartották, és csak különleges esetekben látták szükségesnek a kórházba való szállítást. Előfordultak természetesen már ebben az időben is előrelátó intézkedések. Ilyen volt pl. a debreceni kormány hadügyminiszterének egészségügyi osztály által 1849-ben hozott szigorú izolációs intézkedése a kolerával kapcsolatban. Az akkor uralkodott járványtani szemléletet mégis legjobban az egykorú ... orvosi utasítás érzékelteti. (...)

„Orvosi utasítás

Az Oláh- és Moldva- országban uralkodó járványos cholera országunk határszélein mutatkozván, az egészségi osztály szükségesnek látja, a kiküldött orvosok hivatalos jelentései 's eddigi tapasztalatok nyomán, irányadás végett, a' hatósági orvosokkal következőket közleni, jelesül:

¹ Forrás: Losonczy György: Az 1848-as honvédsereg eü. szolgálatának küzdelme a kolerajárvány ellen. = Katonaorvosi Szemle, 1953. pp. 822–830.

1-szor, hogy a' ministeri rendszabályok kellő időben életbe léptethessenek, szükség a járványt megelőző tüneményeket ismerni; e tekintetben a' cholera-járványnak következő előpostái tapasztaltak: a' heveny folyamú betegségek visszalépnek, általánosan kitünő morgással és leverettséggel párosult nyálkás és savós hasmenés mutatkozik, a szörványos betegségek a cholera egyes jeleit öltik magukra, s megelőzi néha e betegséget a járványos hurut is.

2-szor. A' járványos cholera két fő alakban mutatkozik: ingerült vagy szélhűdési alakban, a typhushoz hasonló utóbajok, és szokott kütegek ritkábban tűnnek fel. – Oláh országban szerzett tapasztalások szerint, jelenleg a' járvány terjedése általában lassabb, jelleme szelidebb és pusztítása csekélyebb, mint az 1831-kí vala; úgy hogy a' halandóság 31 100 betegre.

A járványkifejlesztését leginkább előmozdító okok közé számítandók: a' mérsékletlen és kicsapongó életmód, – felháborító kedély mozgalmak, egészségtelen 's romlott levegőű lakhelyek, – számos embereknek egy helyeni öszvetorlása, tisztátlanság, meghülés 's főképen a módnélküli félelem e betegségtől. Mi okból igyekezzenek az orvosok, a' lelkészek hozzájárultával, a' népben e betegségtől félelmet eloszlatni, azt józan életmódra inteni és lelki nyugalomra bátorítani, neki a' czélszerű testi mozgásokat, könnyen emészthető eledeleket és szesztelen italokat ajánlani, – valamint arra is figyelmeztetni, hogy az éretlen gyümölcs, állott halak s. a. t. használatától tartozkodják, 's különösen a' fárasztó munka utáni meghülésektől szorgalmasan óvakodják; e mellett figyeljen arra, hogy a' lakszobák szorgosan szellőztessenek, 's a' túlnépesedett lakok, mennyire lehet, kiürittessenek.

3-szor. A kedélyek nagyobb megnyugtására czélszerű leend, ha az orvosok és helybeli lelkészek igyekezendnek a' népet meggyőzni a' felől, hogy e' betegség ragály által nem terjed, úgy arra is birni, miszerint hozzátartozóinak nyújtandó segélyezés 's ápolástól magát vissza ne vonja: valamint hogy az orvosszerek iránt is bizalommal viseltessék.

4-szer. Rendelkezzenek arról, hogy gyógyszerár hiányában, a' legszükségesebb háziszerek – minők volnának a' ziliz-, méh- és székfü, fodormenta, mustárliszt, káforos pálinka s. a. t. – a' helybeli lelkésznel, vagy birónál, illő mennyiségben kellő használat végett, készen tartassanak.

5-szor. Oktassák a' népet arra is, miszerint az orvosi segély megérkezteig a cholérától megrohant egyéneknek belsőképen a' fennevezett füvekből készített forrázat nyujtassék, külsőkép pedig végtagjaik káforos pálinkával dörzsöltessenek, a' gyomor és hasra mustárpép illesztessék, vagy illatos füvekkel pároltassék; általában a' beteg izzadásba hozassék.

6-szor. A' cholera gyógyítását illetőleg, az eddig tett tapasztalatok nyomán a' hurutos vagy epés jellemű, az ismeretes gyógyszereket igényli, 's e szerint valami különös gyógymód nem kívántatik; a súlyos ingerült vagy szélhűdési cholera pedig a' hánygyökér, mákony, némelly ammonyom-készítmények által egyedül, vagy egymással kapcsolatban, a' külsőkép alkalmazott bőrízgatók, és fennevezett dörzsölések kíséretében, legczélszerűbben orvosoltatik.

7-szer. A' rendőrségi szabályok az e' tárgybani ministeri rendeletben foglaltatvák.

Budán 1848-ik Julius hó 10-kén.
Stáhly
Köz egészségi osztály igazgatója.

Sauer Ignác
Ország fő orvosa.

Eckstein Frigyes
egészségi tanácsos.”

Az ország közegészségügyi helyzetének súlyosságát még az is magyarázza, hogy a szabadságharc idejében a rendkívül alacsony számú orvos szinte kivétel nélkül a városokban helyezkedett el, és így a falusi lakosság, amely abban az időben az ország összlakosságának 80–85%-át tette ki, a kuruzslók, javasasszonyok, ördögűzők stb. babonáira bízhatta csak egészségét. Amint a szabadságharc egészségügyének történetéből kiderül, a honvédsereg is komoly orvoshiánnyal küzdött megalakulása első hónapjaiban, és a forradalmi csapatok gyors szaporodása következtében ez az orvoshiány hol az egyik, hol a másik alakulatnál még sokáig megmaradt.

Az orvostudomány ilyen színvonala, a rendszabályok következtelensége, az orvoshiány, stb. érthetővé, sőt szükségszerűvé teszi, hogy az országban a múlt század derekán a legkülönbözőbb járványok pusztítottak. Különösen megnövekedett ez a veszély a honvédseregben – mint általában minden hadseregben –, a katonai életforma sajátosságai következtében. Az, hogy a hadsereg személyi állománya az ország legkülönbözőbb részeiből szedődik össze, ami lehetőséget teremt a különböző vidékeken endémiás vagy egyébként előforduló fertőző betegségek behurcolására, az, hogy hadművelési körülmények között romlanak a higiénés állapotok, és még számos egyéb tényező, mind hathatott a honvédseregbe és veszélyeztette egészségügyi állapotát.

A szabadságharc éveiben különösen a kolera, a hastífusz, a kiütéses tífusz, a nemibetegségek és a trachoma voltak azok a fertőző betegségek, amelyeknek nagyméretű elterjedésétől a honvédségben tartani kellett, és amelyek leküzdésére a forradalmi csapatok honvédorvosai minden erejüket összpontosították.

A szabadságharc legelején, még Jellacsics betörése előtt járványos betegségek dúltak a Dráva mellett lévő magyar őrseregben. A 'Március 15' című lap május 15-én azt közölte, hogy már 800-an fekszenek betegen. Visszaemlékezve az 1831–32-es kolerajárványra, sokan ennek a megismétlésétől féltek. Félelmük nem volt alaptalan. A XIX. század elején a kifejlődő kapitalizmus mind szorosabbra fűzi a kereskedelmi szálakat a Kelettel, benne Indiával, és megteremti azokat a forgalmas kereskedelmi utakat, amelyeken keresztül először hatol be ez a betegség a század elején Európába. (...)

1848. nyár elején ismét nyugtalanító hírek jöttek. 'Kossuth Hírlapja' című újság július 23-án leköszölte Tasnády Károly jelentését, amelyet a moldvai Botosán nevű helységből keltezett.

„Az oroszok a Pruth vizén átkelve – olvasható a jelentésben – Moldva fővárosában, Jassyban ütötték fel tanyájukat. Velük együtt ... a kolera sebes léptekkel halad nyugat felé. Már ide is befészkelte romboló hatalmát. Itt is áldozatul esett négy nap alatt 45 egyén. Jassyban 14 napig dühöngött, és ez idő alatt 60 ezer lakosból elragadott 5600 áldozatot. Jassyban már megszűnt, itt dühöng. Csernovitzban kezdődik – az előre megfutamodókat nyomon kíséri, mindenüvé követi, miről hív freschkó képeket lehetne írni, ha az embernek illy zavaros időkben kedve volna ilyenek rajzolásához.”

'Kossuth Hírlapja' ugyanezen a napon azt is hírül adja, hogy a kolera már Brassóba is betört. Ó-Brassóban 1 nap alatt 3, Bolgárszegen 17, összesen 20 ember halt meg.

Az izgalomra az is okot adott, hogy Budán új kórházakat létesítettek, amit a közönség a kolerával hozott kapcsolatba. Budaváros tanácsának a gyűlése foglalkozott ezzel a kérdéssel. Az augusztus 8-i ülés jelentésében a következők olvashatók:

„Sokakat a cholérától félelem halálsápadtsága fogott el, midőn olvassák multheti közlésünkben, hogy Budán már párjával nyitatták az új kórházakat, s százszámra rendelik az ágyneműket és gondoskodnak betegápolókról. A közönség megnyugtatóra tehát ki kell jelentenünk, miként ezek csak a providens és circumspektus tanács előleges intézkedései, azon tekintetből eredők, nehogy valamiképp véletlenül lepelessünk meg a cholera által, melynek eddigelé köztünk semmi jelenségei nem mutatkoznak.”

Az akkori közlekedési viszonyok mellett, közele két hónapra volt szükség, hogy a keleti határszélekről a fővárosig jusson el a kolera. Az első megbetegedéseket Pesten október 9-én,

Budán 12-én észlelték. Az esetek száma egyre növekedett és október 30-ig 50 egyén betegedett meg, közülük 24 meghalt. Pesten hevesebb volt a járvány.

A kolera elleni küzdelmet eleinte a Honvédelmi Bizottmány irányította. A mind veszélyesebbé váló járványhelyzetre való tekintettel Bugát Pál, Rozsnyai József és Halász Géza orvostanárok 1848. október folyamán javaslattal fordultak a Honvédelmi Bizottmányhoz, hogy kolerajárvány leküzdésére külön bizottságot alakítson, mert a egész országban egységes intézkedések szükségesek. A bizottság élére Pólya József dr. személyében országos biztos kinevezését javasolták. A Honvédelmi Bizottmány meg is alakította a bizottságot, elnökéül Pólya Józsefet, tagjaiul pedig Sauer Ignác és Eckstein Frigyes orvostudorokat nevezte ki. Pólya közismert szakértő volt. Sauer 1831-ben már működött a kolerajárvány leküzdésénél. Eckstein pedig Oláhországban szerzett tapasztalatokat. Az ország minden orvosa köteles volt kolera ügyben a bizottság utasításai szerint eljárni, és vele az érintkezést szakadatlanul fenntartani.

A kolerabizottság jelentése szerint a járvány november folyamán Budán egyre csökkent, Pesten a lakosság közt kevés, az újoncok közt ellenben sok volt a kolerás eset. Ennek oka sokféle tényezőtől tevődött össze. Elsősorban miután az újoncok az ország különböző részeiből származtak, és jöttek össze egy-egy csapatkötelékben, laktanyában bő lehetőséget teremtettek a fertőzés behurcolására. A különböző katonai kollektívákba behurcolt kolera elterjedésére azután kitűnő alkalmat és lehetőséget jelentette a higiénés igényeket egyáltalán ki nem elégítő laktanyákban való elhelyezés, a nagy zsúfoltság, a vízellátás megoldatlansága, a meleg felszerelés hiánya, stb. Ez a magyarázata az újoncok körében nem egy helyen fellépett súlyos kolerajárválynak.

December elején Stáhly újból megvizsgálja Budán a Három Nyúl kaszárnnyát és amint jelentésében írja, szörnyű piszkot talált.

A Soroksári úton felállított úgynevezett Lager-Spital épületében – ahol az új alakulatok felállítására hivatott alakító zászlóaljok voltak elhelyezve – Kossuth megállapította, hogy nincsenek ágyak, nincsenek főzőedények, a szobák fűtetlenek, bűzhödt szalmán hever az egyenruhával el nem látott rongyos nép, pokróc nélkül és napokig nem lát meleg ételt. Kossuth valóságos métegyenestanyának bélyegezte a Lager-Spital épületét.

De nemcsak az említett helyeken, hanem a legkülönbözőbb laktanyákban és katonai elhelyezésekben is sokszor hasonló állapotok uralkodtak. A rendkívül gyorsan felduzzadó honvédsereget, és gyakran nem eléggé képzett és gyakorlott tisztek irányítását tekintetbe véve, nem lehet csodálkozni ezen.

A kedvezőtlen, sőt nemegyszer súlyos egészségügyi helyzet megjavítására számtalan intézkedést hoztak. Így pl. a hadügyminiszter még 1848 novemberében rendeletet adott ki az eddig tapasztalt rendetlenség és tisztátalanság megszüntetésére, főként azonban – amint a rendelet írja – az ezekből eredő betegségek megelőzése végett. Elrendelte, hogy a laktanyákban, a szállítóházakban és a kórházakban a legnagyobb rend és tisztaság tartandó fenn.

De nemcsak a hadügyminiszter, hanem maga Kossuth az, aki már kezdetben és később az egész szabadságharc tartama alatt erélyesen, sőt sokszor igen szigorúan intézkedik a laktanyák, és a katonai szálláskörletek rendben- és tisztántartásáról. Így pl. november 18-án rendeletet bocsátott ki Pándy alezredeshez, a pesti hadmegye (kerület) parancsnokához, valamint Sauer dr. felé is. Az utóbbi a következőképpen hangzik:

„A honvédelmi bizottmány elnökétől.

Sauer országos főorvos úrnak.

A legnagyobb botránykozással és megütközéssel értesültem, hogy a városbeli laktanyákban egészségi tekintetben az újonczok irányában legkisebb intézkedés sincs téve – annyira, hogy az újonczok rakásra betegszenek sőt halnak a nélkül, hogy orvost csak láttak volna is a folyosókon szanaszét betegen heverve.

A panasz három nap óta minden nap ismételtetik előttem.

Kérem, miért van, lehet ön s miért van az ország főorvosi hivatala?

Tudomásomra van az is, hogy Nádas ezredes úr már e tekintetben sürgős felszólítást intézett önhez, de nem történt teljességgel semmi.

Minélfogva és a honvédelmi bizottmány nevében ezennel felelősség teszem önt arról: hogy ma estvélig minden laktanyában hol újonczok szállásolvák mind az mi egészségi tekintetben megkívántatik, a legtökéletesebben rendben legyen – ma estvére arról, hogy ez megtörtént öntől hivatalos tudósítást várok, melyet ha ön nekem be nem fogna mutatni, ezennel kijelentem, hogy holnap ön hivatala megüresült. A jövőben pedig a legszorosabb felelet terhe alatt ezennel kötelességükké teszem: hogy nekem a laktanyabani egészségi állapotokról, a kórházak mikénti felszereléséről, szóval mindenről mit a rend – s orvosi javaslat a kórházakban a betegek körül megkívánnak és különösen a katonaságnak egészségi állapotáról naponként a legpontosabb jelentés mutattassék be.

Kelte Budapesten nov. 18-án 1848.

A honvédelmi bizottmány elnök.
Kossuth Lajos.”

Az erélyes közbelépésnek meg is lett a hatása. Még aznap este beérkezett az országos főorvos jelentése. Jelentette, hogy az említett helyekre 30 munkás ment tisztogatni, kályhákat beállítani, ablakozni. Az újonczoknak 1 szobában 23 ágy helyett 18-at állítanak be. Az új épületekben 16, az Üllői úti laktanyában 30 betegre 2 szobát rendeztetett be, orvost, gyógyszerert biztosított, szállítóeszközt előkészített, naponkénti orvosi szemlét rendelt el és biztosította, hogy az újonczok minden nap meleg ételt kapjanak.

Erősen kifogásolta Kossuth a szállítóházak állapotát és elrendelte, hogy a fővárosban az eddigi külön működő sorhadbeli és önkéntes seregbeli szállítóházak közös erélyes parancsnok alatt egyesítendőek. Elrendelte továbbá azt is, hogy amennyiben a kincstári épületek kórháznak vagy szállítóháznak nem elegendők, akkor magánépületeket is ki kell bérelni erre a célra, sőt legalább száz ágygal tartalékkórház is létesítendő. (...)

Kossuthnak és a kolerabizottságnak nemcsak Pesten volt dolga ezzel a rendkívül súlyos fertőző betegséggel, mert a járvány az ország területén kisebb-nagyobb mértékben mindenütt előfordult.

A délvidéki hadseregnél az ősz folyamán ugyancsak fordultak elő kolera esetek. Így az Ó-Verbászon működő kórház orvosainak levelében, amelyet Kossuth hírlapjához intéztek a következők olvashatók:

„Tisztelt szerkesztő úr!

Az epekór táborunkba beköszöntött, folyó hó kezdetétől számos hasmenési esetek által előztetett meg, melyek czélszerű gyógybányás mellett csakhamar engedtek; e hó 20-án érkezett első betegünk, kinél az epekór tünetei mutatkoztak. (...)

22-én délelőtt ezt már kettő követte; 23-án virradóra ismét 1, 24-én ismét kettő, és azóta naponként rendszeren 2–3, melyeknél az epekór minden tünetnyeivel együtt tökéletesen ki volt fejtve...” (...)

A hatósági intézkedéseken kívül egyéb úton is igyekeztek gátat vetni a kolerajárványnak. Az Országos Koleraügyi Bizottság elnökének Pólya József doktornak tollából a Közlöny terjedelmes és részletes kimerítő ismertetést hozott a koleráról. (...)

A kolerával kapcsolatos egészségügyi felvilágosító tevékenység során a kolerabizottság irányításával a könyvpiacra ismeretterjesztő füzetek jelentek meg, pl. ilyen címmel: „A cholera, mint a járvány Indiában és Európában.”

Feltűnik talán, hogy a magyar kormány 1848-ban nem védekezett a kolera ellen vesztegzárral, azonban erre nem volt szükség, hiszen az ellenség elvégezte. Az ország keleti és déli határain

ugyanis már régóta a határőrvidék húzódott végig, és mindegyik határőrezrednél az egészségügyi bizottság kötelessége volt a járványok behurcolásának megakadályozása vesztegzárral és egyéb módon. A határőr ezredek a két székely ezred kivételével 1848–49-ben a császári zászló alatt maradván tovább végezték határőrző szolgálatukat, és így közvetve ugyan, de az országot is védték járványok behurcolásától.

Az ország belső területén vesztegzárral védekezni céltalan lett volna, mert az hadszíntér lévén, lehetetlen volt valamely vesztegzár vonal kijelölése. A hadműveletek váltakozásával ugyanis folytonos területváltoztatások jártak együtt.

A kolera a téli hónapok alatt alábbhagyott, tavasszal azonban újra, sőt erősebben lépett fel ismét. A fel-dunai hadsereg fővezére 1849. április közepén Bars megyéből jelentette, hogy a kolera beütött.

Kiss Ernő altábornagy országos főparancsnok 1849 májusában az iránt intézkedett, hogy a zsúfoltan elhelyezett hadifoglyok között fokozott figyelmet kell fordítani az egészségre káros hatások megelőzésére.

- - - - -

„Hadifoglyok egészségi felügyelete

652. sz.

Minthogy több helyeken, hol hadifoglyok nagyobb számmal tartatnak, ezeknek tömeges elhelyezéséről testi egészségekre nézve veszedelmes eredmény következtethető: meghagyatik azért minden katonai térparancsnokságoknak, ahol hadifoglyok vagynak, hogy azok fogházban, vagy tároláshelyeiken gyérebben helyeztessenek, különösen pedig a tisztaság s egészség fenntartására ügyelvén, nemcsak néhányan, hanem ha lehet az egészségesek mindannyian külső foglalkozásra szoros felvigyázattal mellett szoríttassanak.

Debrecen, május 28. 1849.

Országos hadi főparancsnok
Kiss Ernő altábornagy.”

- - - - -

A hadügyminisztérium egészségügyi osztályának 1849. május 1–16-ig terjedő időről szerkesztett félhavi jelentése szerint, amely a harmincnégyszáz legnagyobb hadikórház adatait tartalmazta, 12827 beteg közül 6543 felüdült, 931 meghalt. Tehát minden 8 beteg közül 1 elpusztult. A VII. hadtest vezető törzsorvosa májusban azt jelentette, hogy Léván annyira dühöng a kolera, hogy a legénység mérgezésre gyanakszik.

Május 21-én az egészségügyi osztály már azt jelentette Kossuthnak, hogy a kolera és a tifusz tűnőben van. Június havában azonban több helyen visszaesés mutatkozott. (...)

A belügyminisztérium június 23-án kelt jelentése szerint Pest, Borsod, Fejér, Bács, Heves és Tolna megyékben, továbbá Selmechánya, Bártfa és Debrecen városokban pusztított a kolera.

Ugyanebben a hónapban a kecskeméti tábori kórházból azt írták, hogy a kolera elérte tetőpontját. A kolerásokat elkülönítették. A betegek 6–12 óra alatt haltak el, de a gyermekeknél és az öregeknél csekély volt a halálozás. (...)

A szabadságharc korabeli időszak közegészségügyi viszonyai mellett, amelyet a háború még tovább súlyosbított, természetesen nemcsak a kolera volt az egyedüli fertőző betegség, amelynek járványos elterjedésétől tartani kellett. E rövid közlemény kereteibe azonban még azok az intézkedések, utasítások, rendszabások stb. is csak vázlatosan férnek el, amelyek a honvéd sereg egészségügyi szolgálata a kolerával szemben foganatosított. Az azonban már ennyiből is megállapítható, hogy bármennyire labilisak voltak is tudományos alapok szempontjából ezek az intézkedések, eredményeikben helyeseknek bizonyultak, mert aktívak és harcosak lévén, képesek voltak megvédeni a honvédsereget a katasztrofális méretű kolerajárványtól.

*

LINZBAUER XAVÉR FERENC – BARTA ISTVÁN: KOSSUTH LAJOS TOVÁBBI RENDELETEI A KOLERAJÁRVÁNNYAL KAPCSOLATOSAN

Losonczy György Kossuth több, fontos rendeletét is megemlíttette, a többi rendeletet az alábbiakban összegezzük.

Keresk. Minist. 6158. sz.
Oct. 26. 1848.

Minden törvényhatóságoknak²

Miután a' járványos Cholera hazánk több megyéiben már valóban kiütött, a' hivatalos jelentések pedig eddigelé késedelmezve küldettek volna fel: erre nézve Önöknek meghagyatik; miszerint tiszti Főorvosaikat újjólag felszólítsák a' végett, hogy a' f. é. Julius 9-én 2695–332. sz. alatt kelt ministeri rendelet értelmében, a' járvány kitörését sebes posta útján tüstént feljelenteni, további hivatalos tudósításaikat pedig az ide mellékelve megküldött rovatos minta szerint, minden 8 nap felterjeszteni kötelességüknek ismerjék. Költ Budap. m. f.

- - - - -

Keresk. Minist. 1798. 6158. 6178. sz.³
Oct. 27. 1848.

Az országos honvédelmi Bizottmány f. é. Octob. 26-án 1798. szám alatt kelt rendelete szerint, Pesten egy külön kizárólag csak a' Cholerával foglalkozandó, 's Pólya József Orvostudor elnöksége alatt, Sauer Ignác és Eckstein Frigyes urakból álló bizottmány neveztetvén ki, Magyarhon minden hatóságainak tiszti Orvosai ezennel oda utasítanak: miszerint magukat a' Cholera tárgyában mind magukra, mind pedig az általuk felhivandó magán Orvosokra nézve, a' most nevezett bizottmánynak alárendeljék, 's hivatalos levelezéseik által magukat egyetértésbe tegyék, hogy e' szerint a' járvány mielőbbi megszüntetésében egybehangzólag működhessenek. Költ Budapesten m. f.

- - - - -

Budapest, 1848. nov. 19.

² Forrás: Linzbauer Xav. Ferenc: Codex sanitario-medicinalis, Sect. 5..

³ Forrás: Linzbauer Xav. Ferenc: Codex sanitario-medicinalis, 3761. sz. adatsora

Az OHB Pólya Ferencznek [József], a kolerabizottmány elnökének
a szabolcsmegyei kolera elleni intézkedésekről⁴

Szabolcs megye főispánjának f. hó 14-éről kelt másolatban ide zárt jelentése szerint a nevezett megye Gyüre és Lak helységében a Cholera kiütött.

Valamint a nevezett főispán mai napról felszólított, hogy az epemirigy meggátlása iránt a körülményekhez képest hathatósan intézkedni s figyelmét főleg oda fordítani igyekezzék, hogy a betegek elkülönözése által e veszély terjedése lehetőleg elháríttassék, úgy Ön is utasítatik, hogy orvosi tekintetben e részbeni szükséges intézkedést megtenni el ne mulassza.

- - - - -

Budapest, 1848. nov. 20.

Kossuth rendelete Eötvös Mihály szatmári kormánybiztosnak a szatmári nemzetőrsereg
költségeivel és alkalmazásával kapcsolatban⁵

(...) Nagy fájdalommal értesült a bizottmány arról, hogy a Cholera a seregben pusztításokat visz végbe, ennél fogva arra is felszólítja biztos urat, hogy ezen baj elhárítására, a betegek ápolására különös figyelmet fordítson, s az orvosokat a legnagyobb erély s szorgalom kifejtésére kötelezze.

- - - - -

Hajduszoboszló, 1849. jan. 6.

Tomcsányi József békési másodalispánnak a békésmegyei kolerajárványról⁶

Tomcsányi dec. 31-i kísérőlevelével megküldte a Bizottmánynak Tormássi Lajos megyei főorvos jelentését a megyében kiütött kolerajárványról és táblázatos kimutatását a járvány halálos áldozatairól. Kossuth a szomorú jelentésre ezt a választ adta:

Igen nagy megilletődéssel érttem alispán úrnak m. évi dec. 31-ről kelt levele mellett felterjesztett orvosi rovatos kimutatásból, hogy 99 cholera betegek közül 75 halt el s csak 24 gyógyult fel. Ez hallatlan eset, mellyhez hasonlóul az ország egyetlen vidékéről sem tudósítottam, s melly kétségtelenné teszi azon meggyőződésemet, miszerint a betegek ápolására nézve, vagy a politialis rendszabályokra nem volt kellő tekintet s az orvosi segély későre kerestetett föl, vagy pedig orvosi és gyógyszerári intézkedésekben történt hanyagság. Mindkét eset a legszigorúbb feleletre vonást érdemli, miért is megkívánom, hogy az egészség ügyét illetőleg Békés megyében tett, úgy politialis, mint főorvosi intézkedésekről, nem különben a gyógyszerárak állapotáról is előmbe minél hamarább kimerítő jelentés terjesztessék fel.

- - - - -

⁴ Forrás: Ered. fogalm. MOL OHB 1848:3233. (Mellette Degenfeld főispán nov. 14-én kelt jelentése.)

Közli: Barta István (szerk.): Kossuth Lajos az Országos Honvédelmi Bizottmány élén. Bp., 1952. p. 501. (Kossuth Lajos összes munkái XIII.)

⁵ Forrás: Ered. fogalm. MOL OHB 1848:3261. (Mellette utasítás a pénzügyminisztériumnak a 10.000 forint kiutalására és rendelet fogalmazványa Décey Lászlóhoz a fenti értelemben.)

Közli: Barta István (szerk.): Kossuth Lajos az Országos Honvédelmi Bizottmány élén. Bp., 1952. p. 515. (Kossuth Lajos összes munkái XIII.)

⁶ Forrás: Ered. fogalm. MOL OHB 1849:68. (Mellette Tormássi főorvos jelentése és Tomcsányi kísérőlevele.)

Közli: Barta István (szerk.): Kossuth Lajos az Országos Honvédelmi Bizottmány élén. Bp., 1953. p. 56. (Kossuth Lajos összes munkái XIV.)

Debrecen, 1849. máj. 16.

Kossuth intézkedései Guyon komáromi várparancsnok
május 11-i jelentésével kapcsolatban⁷

Guyon tábornok máj. 11-i jelentése a benne foglaltak elintézése végett átkerült a hadügyminisztériumhoz, ott azonban nem található az iratok között. Tartalma az iktatókönyvi bejegyzés szerint ez volt:

„Guyon tábornok felterjesztése. Puky Miklós kormánybiztos ellen utasítást kér, ideiglenesen a tábornok maga intézkedik az élelmezésről s tábor kórházakról. Számos cholera esetek. Görgey tábornok fővezér hadügyminister-e? Az általa kiadott rendeletek teljesítése miatt tudni óhajtja. Ideiglenes vár-igazgatóul vagy Mihály őrnagy, vagy Madarassy őrnagy lennének odaküldendőek. Küldi a fogoly tisztek névjegyzékét is, miként bánjon azok közül a magyarokkal? Az ottani tüzéség némelyikének ellenszegülése. Minő színű zászlókat csináltasson, vereseket-é, vagy háromszínűket? Utólag figyelmeztet, a vár szükségleteinek pótlására pénzt és fegyvert kér küldeni. Mit tegyen a vár körüli munkások mellett elesett polgári egyének özvegyeivel, árváival?”

- - - - -

Budapest, 1849. jún. 15.

Asbóth őrnagy Duschek pénzügyminiszternek, a felső-magyarországi
seregnél mutatókozó kolera leküzdéséről⁸

Luzsénszky Pál kormánybiztos Eperjesről f. é. június 13-káról küldött tudósításában jelenti, hogy lófalvi táborunkban a cholera mutatóközván, ő a katonaság számára vörösbort vásárolt.

Minthogy azonban vidéken 5000 itzénél több nem volt kapható, azon kérését jelenté ki, hogy Budáról rendeltessen oda veres bornak küldetése.

Felkéretik ehhez képest tisztelt Minister Ur, legyen szives főnebbi célra 150 akó budai veres-bort vetetni és a nevezett táborba átszállíttatni.

Kormányzó ur megbízásából.

- - - - -

Dévaványa, 1849. jún. 18.

Kossuth Dévaványáról Blaskovics Gyula hevesi főispánnak,
a kolera elleni intézkedésekről⁹

Itt keresztül utazván, nagy megütközéssel kellett tapasztalnom, hogy ámbár itt a cholera legnagyobb mértékben dühöng, azért mert a kerületbeli orvos máshol alkalmaztatott, most ezen helység minden orvosi ellátás nélkül hagyatott s sajnosan kell tapasztalnom e körülményből, hogy

⁷ Forrás: Korm. iktatókönyv. 1849:7023. sz.

Közli: Barta István (szerk.): Kossuth Lajos kormányzóelnöki iratai. Bp., 1955. p. 321. (Kossuth Lajos összes munkái XV.)

⁸ Forrás: Ered. fogalm. MOL OHB 1849:8175. (Mellette Luzsénszky említett jelentése Kossuth következő hátiratával: „A vörösbort iránti kérés teljesítésére a finanszminister felszólítandó.” Gömöry Viktor pénzügyminisztériumi titkár június 21-én jelentette Asbóthnak, hogy a budaörsi állami pincéből a legjobb fajta vörösborból küldtek 150 akót a felső-magyarországi táborba: OHB 1849:8414. sz.)

Közli: Barta István (szerk.): Kossuth Lajos kormányzóelnöki iratai. Bp., 1955. p. 531. (Kossuth Lajos összes munkái XV.)

⁹ Forrás: Ered. fogalm. Kossuth s. k. kiegészítéseivel. MOL Kossuth–Miscellanea: 34.

Közli: Barta István (szerk.): Kossuth Lajos kormányzóelnöki iratai. Bp., 1955. p. 545. (Kossuth Lajos összes munkái XV.)

a megyei tisztviselőség ezen rendkívüli esetet csak olly könnyen veszi, mintha helyzetünk tökéletes normális állapotban volna s nem tekintvén e rendkívüli körülményeket, nem követ el minden módokat, mit az emberség nem kormányától, de felebarátjától jogosan követelhet. Meghagyom tehát ezennel főispán urnak legszigosubb felellet terhe alatt, hogy rögtön olly sikeres intézkedéseket tétessen, miszerint mind ezen, mind más illy veszedelemben lévő helységek, állandóan itt tanyázó orvosokkal látassék el, s ha másképp nem lehet, Egerből, vagy pedig Pestről is küldessen orvosokat.

- - - - -

Szeged, 1849. júl. 14.

Kossuth és a kormány kiáltványban hívja fel a nemzetet az általános népfelkelésre¹⁰

A nemzethez!

Amelly nemzetet Isten kedvel, azt terhes csapással szokta meglátogatni, hogy hírét és dicsőségét annál inkább nevelje.

Ezért engedte meg örök bölcsességében, hogy a muszka átlépje édes hazánk határait.

De aki megostoroz, meg is vigasztal az.

A mindenható bosszujának isteni fegyvere máris pusztítja vad ellenségeinket. Kassától Egerig és Debreczenig ötezeret ragadt el a döghalál, és még tizezer fekszik a nyavalyának halálos ágyában.

Mert azért vezérelte be a magyarok teremője őket e földre, hogy itt sirjokat találják. Kiket közülük a mennyi csapás nem öl meg, azokat vitéz fegyvereink ejtik el.

Hazafiak! ott villog elől az égi pallos, mellynek láthatatlan ereje a döghalál képében irtja barbár ellenségeinket; kövessétek ez intő jelt Isten, a szabadság Istene maga megy elől példával.

Számuk nagy, de a szerencse távozik tőlök. (...)

- - - - -

Makó, 1849. aug. 1.

Kossuth utasítása Lenkey ezredeshez:

minden áron akadályozza meg az ellenség átkelését Csongrád és Szentes között¹¹

(...) Lenkey aug. 1-én jelentette Kossuthnak az ellenség szentesi átkelését, közölte, hogy ő maga koleragyanús és ezért átadta a parancsnokságot Nyereggyártó ezredesnek.

¹⁰ Forrás: Szemere s. k. fogalm. MOL Belügymin. eln. iratok 1849:504. sz.; Megjelent a Közlöny július 17-i számában.

Közli: Barta István (szerk.): Kossuth Lajos kormányzóelnöki iratai. Bp., 1955. p. 716. (Kossuth Lajos összes munkái XV.)

¹¹ Forrás: Hadtört. Lt. 1848/49-i vegyes anyag. 13. csomó.

Közli: Barta István (szerk.): Kossuth Lajos kormányzóelnöki iratai. Bp., 1955. p. 813. (Kossuth Lajos összes munkái XV.)